

"بسمه تعالی"

نوآوری و شکوفایی در مسجد

محمد سورانی

مقدمه:

بنیانگذار جمهوری اسلامی ایران مسجد را سنگر نامیدند و همچنین فرمودند: «محراب محل حرب است». به کار بردن کلمه‌ی سنگر برای مسجد نشان‌دهنده‌ی جایگاه رفیع این پایگاه الهی است. سنگر به این معناست که در اصل مسجد حافظ دین و میراث ائمه‌ی معصوم (علیهم‌السلام) است. محراب مسجد محل مبارزه‌ی انسان با شیطان درونی و برونی است. در واقع، محراب مهم‌ترین جایگاهی است که می‌توان در آن هم عبادت و هم با دشمن مبارزه کرد. امام خمینی (رحمة‌الله‌علیه) احیاگر واقعی مسجدها در جهان اسلام بودند؛ زیرا انقلاب خود را از مسجد آغاز کردند و استمرار بخشیدند. شناخت صحیح امام (رحمة‌الله‌علیه) از جایگاه و امکانات مسجد راهی بود تا، با استفاده از این پایگاه الهی و اعتقادی، همه‌ی افراد را با سلیقه‌های مختلف در مکانی واحد جمع کنند و از نیروی عظیم در مقابله با ظلم‌ستیزی و مظلوم‌پناهی بهره بگیرند. برای مثال، دشمنان در اوایل انقلاب، با روش‌های مختلف، راه معیشتی مردم را بسته بودند؛ اما امام (رحمة‌الله‌علیه) با تدبیر و تفکر کالاهای مورد نیاز را از طریق مسجدها در اختیار مردم جامعه قرار دادند.

بهترین نیروهای پرورش‌یافته‌ی کشور از دل مسجد بیرون آمده‌اند و اکنون نیز مسجد می‌تواند، با امکانات پیشرفته، نیروهای تازه‌نفس و تأثیرگذار تربیت کند. متأسفانه، مشغولیت‌های اداری و چندشغله‌بودن برخی ائمه‌ی جماعت موجب شده است تا نقششان کمرنگ شود و نتوانیم به بهترین شکل از مسجد بهره‌مند شویم. مسجد خانه‌ای است که مدیران بسیاری دارد. اگر متولیان مسجد، در ایفای نقش خود، موازی‌کاری نکنند و هرکدام با وظیفه‌ی مشخص به کار خود ادامه دهند، بسیاری از مشکل‌های موجود در مسجدها برطرف می‌شود. نسل جوان جامعه تشنه‌ی معارف اصیل دینی هستند. اگر ائمه‌ی جماعت و امنای مسجدها حقیقت‌های انقلاب و دین را بیان کنند و نیازهای جوانان را درک و شناسایی کنند، به راحتی می‌توانند فکر و دیدگاه امام را، از جایگاه مسجدها، به نسل جدید انتقال دهند.

بخش اول: شیوه‌های جذب جوانان به مسجدها

عواطف جوشان، آرمان‌خواهی، نشاط و زیباطلبی فضای زندگی جوانان را پر کرده است. مسجد نیز در جایگاه مهم‌ترین کانون مذهبی زیبایی خاص خود را دارد؛ صدای رسای مؤذن، محراب جذاب و معنویت

مسجد هر صاحب‌دلی را به خود جلب می‌کند. سخن بر سر این است که چگونه می‌توان میان جوانی و مسجد، میان دو زیبایی، پیوند و یگانگی آفرید. پرسش جدی این است که در نسل زیباجوی که نمی‌تواند از کنار زیبایی روح (مسجد و نماز) ساده بگذرد، استقبال و نشاطی برای برپایی نماز در مسجد می‌بینیم؟ باید بگوییم روح حقیقی مسجد که همه‌ی زیبایی‌ها را در خود دارد هنوز در معرض دید جوانان قرار نگرفته است، روش‌های جذابی برای ایجادکردن گرایش به‌کار گرفته نشده است و با گذشت بیست سال از انقلاب اسلامی کانون‌های دینی، به‌ویژه مسجد، متناسب با نیازهای دینی نسل نوجوان و جوان قدمی برداشته‌اند. اما متأسفانه عادت کرده‌ایم که در ناکامی‌های خود بلافاصله مخاطب را متهم و خود را تبرئه کنیم.

در این مقاله می‌کوشیم راه‌های جذب جوانان به مسجد را بررسی کنیم و عامل‌های آسیب‌زایی را شناسایی کنیم که سبب فاصله‌گرفتن نسل جوان از مسجد و بی‌رقبتی به حضور پرشورشان می‌شود. مسجد‌سنجی است که از ابتدا نقش فرهنگی، آموزشی و تربیتی داشته است و نمی‌تواند در خصوص نسل جوان و پرسش‌گر ساکت و بی‌برنامه بماند. از طرف دیگر، جوان آرمان‌خواه و زیباطلب نیز که تشنه‌ی مذهب و عواطف دینی است نمی‌تواند به این مکان مقدس بی‌توجه باشد؛ اما تمهیدهایی لازم است تا بین این دو تعامل و پیوندی مستحکم ایجاد شود.

برای جذب جوانان به مسجدها، نماز جماعت و سایر برنامه‌های فرهنگی شیوه‌ها و عامل‌هایی وجود دارد که به برخی از آن‌ها اشاره می‌کنیم.

الف) نقش امام جماعت در شکوفایی مساجد

در هر مسجد، امام جماعت عاملی مهم در پیشرفت مسجد است و چنانچه شرط‌های لازم را داشته باشد، تأثیری بسزا در تحول جوانان و در نتیجه گرایش آنان به مسجد خواهد داشت. شرط‌ها از این قرار است:

۱. ثابت‌بودن

شناخت امام جماعت از مسجد، مؤمنان محل، نمازگزاران و غیره در عملکرد وی نقش مهمی دارد. خصوصیت‌های هر محل و اهالی آن باعث می‌شود که وی تصمیم مقتضی اتخاذ کند و در راه اجرای آن گام بردارد که ثابت‌بودن امام جماعت در مسجد محل این مسئله را عملی می‌کند.

۲. توانایی علمی

از عامل‌هایی که می‌تواند در جذابیت امام جماعت مؤثر باشد، توانایی و اندوخته‌های علمی اوست؛ زیرا ممکن است جوانان سؤالی تخصصی مطرح کنند و او باید با دانسته‌های خود در زمینه‌های جامعه‌شناسی، روانشناسی و غیره پاسخ دهد. به‌طور طبیعی، قدرت علمی روحانی مسجد باعث به‌وجودآمدن اعتماد در مردم،

به‌خصوص جوانان، می‌شود و آنان نیز سعی می‌کنند در صورت لزوم با او ارتباط برقرار کنند و با اطمینان خاطر با وی صحبت می‌کنند و از دانسته‌های او بهره‌مند می‌شوند.

۳. نظم

ضروری است که امام جماعت در همه‌ی کارهای مسجد نظم را رعایت کند؛ به موقع به مسجد بیاید و نماز را اقامه کند، وقت سخنرانی و ارشاد مردم را تنظیم کند و باتوجه‌به حال حاضران مطلب‌های خود را بیان کند و از سخن گفتن اضافی بپرهیزد.

۴. بیان ساده و شیوا

مطلب‌هایی که امام جماعت بیان می‌کند، باید ساده و شیوا باشد و از کلمه‌ها و جمله‌های نامأنوس بپرهیزد؛ زیرا عمده‌ی مخاطبان با کلمه‌های تخصصی ناآشنا هستند. درغیراین‌صورت جوانان، باتوجه‌به روحیه‌ی کم‌ظرفیتشان، زود خسته و کسل می‌شوند.

۵. ابتکار و خلاقیت

بعضی از واعظان، هنگام سخنرانی، آموخته‌های علمی را همان‌گونه بیان می‌کنند که فرا گرفته‌اند؛ درحالی‌که می‌توانند مطلب را زیباتر و جذاب‌تر بیان کنند؛ برای مثال بااستفاده‌از شوخ‌طبعی، ذکر نمونه و حکایت‌های تاریخی، بیان جمله‌های قصار و داستان‌ها شیرین و با رعایت نکته‌های روانشناسی جوانان.

۶. دوستی با جوانان و نوجوانان

امام جماعت می‌تواند بعضی از محدودیت‌های غیرضروری بین خود و جوانان را کنار بگذارد و آن‌ها را به خود نزدیک کند؛ برای مثال به‌اندازه‌ی معقول با آنان صحبت کند، حال آن‌ها را در موقعیت‌های عادی و غیرعادی جویا شود، تا جای ممکن در همنشینی‌ها و مجلس‌ها همراه آنان باشد و از فرصت‌های مناسب برای بیان مقصود استفاده کند. بعضی از روحانیان تدبیرهای نامناسبی اتخاذ می‌کنند، حالت‌های عالمانه‌ای به خود می‌گیرند، بیش‌ازاندازه سنگین حرکت می‌کنند، با دیگران به‌خصوص جوانان هم‌کلام نمی‌شوند و... که با این کارها بین خود و جوانان فاصله می‌اندازند.

۷. احترام و تواضع

همیشه، با احترام به دیگران و تواضع دربرابرشان، ارادت قلبی آن‌ها را به‌دست می‌آوریم. حال اگر تواضع و احترام ازجانب روحانی و رهبر معنوی باشد، آن هم دربرابر جوانان که قلبی پاک و جویای صحبت دارند، به‌طورقطع موفقیت‌های چشمگیری به‌دست خواهد آمد. این روش ازجمله راه‌های تبلیغ عملی است که در

تاریخ صدر اسلام و به خصوص در وصف پیامبر (صلی الله علیه و آله) نقل شده است و نتیجه‌های بسیار خوبی هم داشته است.

۸. آراستگی ظاهری

روحانی و رهبر معنوی باید الگو و نمونه‌ی خوبی‌ها در اجتماع باشد؛ بنابراین امام جماعت باید به بهترین وجه ممکن لباس بپوشد، تمیز باشد، محاسن مرتب داشته باشد، از عطر استفاده کند، مواظب نظافت دهان و دندان و بوی بد دهان باشد و در مجموع مسئله‌ی نظافت ظاهری را فراموش نکند.

۹. توانایی جسمی

در نماز جماعت و سخنرانی‌ها لازم است وقت دیگران و کهنوت سن حاضران مراعات شود. اگر امام جماعت سن زیادی داشته باشد، به‌طور طبیعی نماز طولانی می‌شود و ممکن است نمازگزاران خسته شوند.

۱۰. داشتن دانش لازم

اگر امام جماعت فقط یک‌سری اطلاعات علمی داشته باشد، انتقال آن‌ها به روش معمولی و بیان ساده‌ی آن مطالب ممکن نیست و کم‌اثر خواهد بود؛ بنابراین ضروری است امام جماعت از علم‌های دیگر نیز استفاده کند؛ نظیر روانشناسی جوانان و نوجوانان.

۱۱. درک موقعیت سنی جوانان

باید به موقعیت سنی و روحی جوانان و نیازهای آنان در این سن توجه کرد. لازم نیست همیشه از آنان بخواهیم در همه‌ی مراسم‌های دعا و زیارت گریه و حتی شرکت کنند؛ زیرا جوانان و نوجوانان، در کنار این مسائل معنوی، به تفریح‌های سالم، ورزش و آموختن دانش روز نیاز دارند.

۱۲. تهیه‌ی امکانات مالی

امام جماعت می‌تواند با نظارت کامل، سروسامان دادن امور مالی مسجد و تخصیص بودجه‌های لازم جوانان را به مسجد جذب کند.

(ب) مسجد

یکی دیگر از عامل‌های جذب جوانان و نوجوانان به مسجد خود مسجد و ویژگی‌های آن است. این ویژگی‌ها عبارتند از:

۱. فضای مناسب و ظاهر خوب مسجد

مسئولان باید تا حد زیادی در احداث مسجدها مداخله کنند تا محل احداث، نقشه‌ی مسجد،

امکانات، فضای سبز و غیره حساب‌شده و اصولی باشد. احداث مسجد در کوچه، مساحت کم و نبود

امکانات باعث می‌شود مسجد سوت‌و‌کور شود و رغبتی در دل جوانان و ناآشنایان به مسجد ایجاد نکند.

۲. نظافت

پاک‌بودن مسجد از جمله عامل‌هایی است که باعث جذب جوانان به این مکان مقدس می‌شود؛ بنابراین از ضرورت‌های مسجد غبارروبی، نظافت دستشویی‌ها، داشتن امکانات بهداشتی - نظیر صابون، مایع ضد عفونی‌کننده و آب گرم در زمستان‌ها -، شست‌وشوی مرتب محیط دستشویی‌ها و به‌کاربردن خوشبوکننده‌های مناسب است.

۳. وسایل صوتی، گرمازا و سرمازا

کسانی که گاه به مناسبتی به مسجد می‌آیند، اگر با مسائل ناخوشایندی روبه‌رو شوند، سابقه‌ی بدی در ذهنشان باقی خواهد ماند؛ از قبیل مناسب‌نبودن صدای بلندگوها، سرد یا گرم‌بودن بیش‌ازحد مسجد و همچنین تنظیم‌نبودن نور.

۴. تصمیم‌گیری متمرکز

مؤمنان، نمازگزاران و مسئولان می‌توانند شماری از افراد جوان، متعهد و متخصص و همچنین ریش‌سفیدان را با نظارت امام جماعت انتخاب کنند تا در قالب هیئت امنای مسجد را با برنامه‌ریزی منسجم اداره کنند؛ به‌منظور تنظیم برنامه و امور مسجد و جلوگیری از پراکندگی و تعدد تصمیم‌گیری‌ها.

۵- ایجاد امکانات فرهنگی - ورزشی

مسئولان و گرداندگان مسجدها می‌توانند با تهیه و تخصیص امکانات فرهنگی جوانان را به مسجد جذب کنند؛ از قبیل کتابخانه، سالن مطالعه، گروه‌های تواشیح، سرود، همخوانی قرآن، جلسه‌های آموزش قرآن در دوره‌های گوناگون، کلاس‌های تقویتی رایگان و کلاس‌های آموزشی. در کنار این مسائل، تهیه‌ی امکانات ورزشی مرتبط با مسجد نیز -تاجایی که حرمت مسجد محفوظ بماند- می‌تواند از عامل‌های جذب جوانان باشد.

۵. استفاده از افراد خوش‌صدا

بسیاری از وقت‌ها می‌بینیم که در مسجد از قاریان قرآن و مؤذن‌های مسن یا بدصدا استفاده می‌شود و طبیعی است که این موضوع باعث دفع جوانان می‌شود.

ج) هیئت امنای مسجد

پیشبرد امور مسجد و آبادانی آن، هم به لحاظ معنوی و هم به لحاظ مادی، همکاری و همت والای اعضای هیئت امنا را می‌طلبد. آنان می‌توانند با هم‌فکری و همدلی از عهده‌ی این وظیفه‌ی شرعی و داوطلبانه به‌خوبی برآیند. خصوصیت‌های ضروری این افراد عبارتند از:

۱. همکاری جدی

اعضای هیئت امنای مسجد، در ادای وظیفه‌های خود، باید جدی و مصمم باشند؛ درغیراین‌صورت در امور مسجد اختلال پیش می‌آید.

۲. تقسیم کار

امور مسجد باید به تناسب سن، تخصص، علاقه و دیگر عامل‌های شخصی اعضای هیئت تقسیم شود تا فشار کار بر دوش فرد یا افراد معینی نباشد. ازطرف‌دیگر، اعضا می‌توانند از افراد غیرعضوی کمک بگیرند که به کار علاقه دارند تا سرعت کار بیشتر شود. مراعات این نکته‌ها باعث می‌شود حرکتی منسجم در امور مسجدها انجام شود که برای افراد مرتبط با مسجد، به‌خصوص جوانان، دلپذیر خواهد بود.

۳. علاقه به کار

عضوهای هیئت باید دربرابر مسئولیت‌های پذیرفته‌شده علاقه داشته باشند و از نیت‌های غیر تقرب الی الله پرهیز کنند تا بتوانند بدون دلسردی فعالیت کنند.

۴. تأمین بودجه

پیشرفت و بهبود کیفیت فعالیت‌های مسجدها تا حد زیادی به مسائل مالی بستگی دارد. اعضای گرداننده‌ی مسجد باید دراین‌خصوص فکری اساسی کنند؛ ازطرفی مخارج متفاوت مسجد را درنظر بگیرند و به تناسب آن بودجه جذب کنند و ازطرف‌دیگر به مخارج معمولی مسجد اکتفا نکنند و هزینه‌ی جذب جوانان را نیز درنظر بگیرند؛ ازقبیل آب و برق و گاز. آن‌ها نباید به روش سنتی جمع‌آوری پول در مسجد اکتفا کنند؛ بلکه باید از افراد متمکن و خیر کمک بگیرند. جمع‌آوری منظم ماهیانه‌ی کمک‌های تقدی از منزل‌ها و عرضه‌ی قبض، درنظرگرفتن منبع‌های درآمد - ازقبیل خرید مغازه و اجاره‌دادن آن - مشارکت‌های اقتصادی و غیره از این قبیل کارهاست است.

۵. توجیه جوانان و نوجوانان

بیان حرمت و احترام مسجد می‌تواند جنبه‌ی معنوی آن را تقویت کند و این ذهنیت را محو کند که مسجد به مجلس ختم و مانند این منحصر است. این جلسه‌ها می‌تواند به صورت رسمی یا غیررسمی و همچنین فردی یا جمعی، در موقع مناسب، انجام شود.

۶. اهتمام به مسئله‌ی جوانان و نوجوانان

توجه به جوانان و سرمایه‌گذاری برای آن‌ها نیز از امور مهمی است که سرپرستان و گردانندگان مسجد باید به آن عنایت داشته باشند. گرداندن مسجد و اداره‌ی امور آن نباید به شکل سنتی باشد؛ یعنی نباید کودکان و نوجوانان را به دلیل شلوغ کردن، حرف زدن و غیره از مسجد بیرون کنند یا با آنان بدرفتاری کنند. باید توجه داشته باشیم که این نوع برخورد سابقه‌ی بدی در ذهنشان باقی می‌گذارد.

۷. استفاده از تخصص‌های گوناگون

برای رفع مشکل‌های روزمره‌ی مساجد و کم کردن هزینه‌های آن، می‌توان از افرادی استفاده کرد که در شغل‌های گوناگون مهارت دارند. به‌کارگیری این تخصص‌ها در زمینه‌های فنی و حرفه‌ای، اقتصادی، فرهنگی و غیرمادی خواهد بود. البته منظور این نیست که همه‌ی کارها رایگان انجام شود؛ بلکه هدف این است که خرج‌های مسجد تا جای ممکن کم شود.

(د سایر عامل‌ها

در این زمینه می‌توان به عامل‌های دیگری توجه کرد

۱. ترجمه و توضیح دعاها و ذکرها

بسیار اتفاق می‌افتد که جوانان و نوجوانانی می‌پرسند: چرا یک‌سری عبارت‌ها به زبان عربی می‌خوانیم، درحالی‌که نمی‌دانیم مخاطب ما کیست یا اگر می‌دانیم مخاطب‌مان خداوند است، نمی‌دانیم به او چه می‌گوییم یا چه چیزی از او درخواست می‌کنیم؟ برای رفع این ابهام بهتر است، همراه دعاها، ترجمه‌ی آن‌ها را نیز به زبان ساده بیان کنیم تا ارتباط بین خواننده، دعا و خداوند را محکم‌تر کنیم.

۲. آشنا کردن جوانان با حکمت عمل‌های عبادی

آنچه باعث شده است خداوند خواندن نماز جماعت را توصیه کند، بسیار بالاست. جماعت یکی از مظهرهای عظمت مسلمانان و اتحاد آن‌هاست؛ اما فلسفه‌ی آن به‌طور معمول، میان مردم، ناآشناست. چه بسا آشنایی جوانان با این مفهوم عظیم و درک فیض معنوی آن علاقه‌مندی دوچندان در آن‌ها ایجاد کند.

۳. اخلاق و رفتار نمازگزاران

متأسفانه برخورد بعضی از نمازگزاران با نوجوانان به گونه‌ای است که آن‌ها را از هرچه مسجد و مسجدهای است متنفر می‌کنند. آن‌ها طریقه‌ی برخورد با نوجوانان را نمی‌دانند و همیشه قصد دارند با خشونت و عصبانیت برنامه‌های مسجد را برقرار و منظم کنند؛ درحالی‌که شیوه‌های مؤثر دیگری در جذب نوجوانان به مسجد وجود دارد؛ از قبیل مسئولیت‌دادن، ایجاد شخصیت، بزرگ‌منشی و مراعات شخصیت آنان.

۴. جذب از طریق دوستان

بسیاری از نمازگزاران که در سن جوانی و نوجوانی قرار دارند، می‌توانند مبلغ عملی مسجد و نماز جماعت باشند. آن‌ها می‌توانند با بیان لذت‌های معنوی، هم‌سالان خود را ترغیب و تشویق کنند؛ زیرا جوانان موقع ورود به مسجد عمل‌های خویش را ارزیابی می‌کنند و با دیدن همتایان خود در مسجد در تصمیم مصمم‌تر می‌شوند.

۵. انعکاس فعالیت‌ها

فعالیت‌های مسجد باید بین مردم منعکس شود تا از آن مطلع شوند. این کار باعث تشویق و دلگرمی مردم می‌شود و نظم امور مسجد را نمایان می‌کند.

۶. رفع مشکلات

اگر مردم، به‌ویژه جوانان و نوجوانان، بدانند که بعضی از مشکل‌هایشان در مسجد رفع می‌شود، به‌طور طبیعی به مسجد روی می‌آورند؛ برای مثال اگر کلاس‌های رفع اشکال و تدریس خصوصی آسانی در مسجد تشکیل شود، با توجه به وضع مالی بعضی از افراد، جلوه‌ی خوبی خواهد داشت.

۷. خادم

مسئله‌ی خادم از جمله مشکل‌های عمده‌ی مسجدهاست. همان‌طور که می‌دانیم، اگر خادم‌های مسجدها کهنسال و بازنشسته باشند، روحیه‌ی برخورد با همه‌ی طبقه‌های اجتماع را ندارند. از آنجاکه خستگی روحی و پیری بر اعصاب انسان تأثیر می‌گذارد، خادم‌های سالخورده شایستگی لازم برای اداره‌ی مسجد را ندارند و باعث گریز جوانان و نوجوانان می‌شوند؛ پس خادمان مسجد باید جوان‌تر باشند تا این اشکال‌ها پیش نیاید. لازمه‌ی جذب این افراد نیز تأمین مسائل اقتصادی و امنیتی آن‌هاست؛ زیرا آنان باید زندگی خود را بگذرانند و در برخورد با افراد نامنظم، بی‌تربیت و گاهی هم زورگو تأمین جانی و مالی داشته باشند تا با خیال آسوده وظیفه‌ی خود را انجام دهند.

مهم‌ترین عامل‌های ایجاد پیوند میان مسجد و جوان عبارتند از:

۱. ایجاد ارتباط عاطفی بین خانه و مسجد

خانواده، نخستین کانون تعلیم و تربیت، نقش عمده‌ای دارد در برقراری ارتباط میان جوان و مسجد. بسیاری از کارهای ناپسند، تا به صورت عادت درنیاید، در اجتماع انجام نمی‌گیرد. امام علی (علیه‌السلام) یکی از روش‌های تربیتی را عادت می‌داند و آن را طبیعت دوم می‌داند و می‌فرماید: «عَوَّدَ نَفْسَكَ فِعْلَ الْمَكَارِمِ وَ تَحَمَّلَ أَعْبَاءَ الْمَعَارِمِ تَشْرَفُ نَفْسُكَ وَ تُعْمَرُ آخِرَتُكَ وَ يَكْتُرُ حَامِدُكَ»،^۱ نفس خود را به امور نیک عادت دهید تا شرافت یابید و آخرت خود را آباد کنید و ستایش‌کنندگان را افزایش دهید. براساس این، اسلام سفارش می‌کند که فرزندان را از کودکی به نماز و روزه عادت دهید تا تقلید فرایض در بزرگسالی برای آنان دشوار نشود.

۲. ایجاد ارتباط عاطفی بین مدرسه و مسجد

مدرسه، در جایگاه خانه‌ی دوم، می‌تواند پل ارتباطی بین جوان و مسجد باشد. جوانان بیشتر وقت خود را در محیط مدرسه و تماس با مربیان می‌گذرانند و بدیهی است گفتار و کردار آنان تأثیر بیشتری داشته باشد. باید از این فرصت استفاده کرد و تفکیک ناخواسته میان تعلیم و تربیت را از بین برد. مرکزهای آموزشی نباید تنها دغدغه‌ی خود را آموزش و تدریس بدانند. متأسفانه در مرکزهای آموزشی دو مقدمه‌ی آموزش و پرورش از یکدیگر جدا شده و افراد خاصی خود را موظف می‌دانند نوجوانان و جوانان را تربیت دینی کنند. از این رو، در مدرسه‌هایی که نماز جماعت اقامه می‌شود، در نمازخانه، فقط مربیان پرورشی و معلمان دینی حضور دارند و حضور دیگر معلمان کم‌رنگ است. آیا معلمان ریاضی، انگلیسی، ورزش، فارسی و غیره در قبال تربیت دینی دانش‌آموزان وظیفه ندارند؟ اگر معلم ریاضی کنار دانش‌آموزان نماز جماعت بخواند، به‌طور قطع اثری بیشتر در مقایسه با حضور مربیان پرورشی خواهد داشت. از سوی دیگر، متصدیان امور مسجدها باید رابطه‌ی خود را با مدرسه تقویت کنند.

۳. ایجاد ارتباط عاطفی بین مسجد و جوان

جوان موجودی است عاطفی، زودرنج و شکننده. اگر با صداقت و احترام با جوانان برخورد کنیم، به راحتی می‌توانیم در عمق دل و صفای قلب او نفوذ کنیم. نباید شعارهای دینی و تکلیف‌های شرعی را بر جوانان تحمیل کنیم؛ زیرا واکنشی منفی خواهد داشت. فقط کافی است کانون مذهبی را جذاب، صمیمی و خوشایند عرضه کنیم و در کنار هدایت بر همدلی تأکید کنیم. برای توفیق در ارتباط بین مسجد و جوان باید به همدلی برسیم. وقتی جوان احساس کند فقط از او انتظار داریم، پذیرش اتفاق نمی‌افتد.

^۱ عیون الحکم و المواعظ (للیثی)، ۳۳۹

بخش دوم: راهکارهای همدلی با جوانان

همدلی نیازمند چند مسأله است:

۱. درک جوان

واقعیت آن است که دوره‌ی جوانی اقتضاهای خاص خود را دارد. جوانان به دلیل ناپختگی، کم‌تجربگی، احساس‌های شدید و مشکل‌های بلوغ، به‌طور طبیعی، خطاپذیر هستند و روحیه‌ی استقلال‌طلبی و ستیزه‌جویی‌شان زمینه‌ی چالش‌ها و تضادهای آن‌ها با بزرگ‌ترهاست. نحوه‌ی برخورد با مسائل جوانان بسیار ظریف و حساس است. بسیاری از دست‌اندرکاران کانون‌های دینی و مسجدها به واقعیت‌های دوران نوجوانی و جوانی و مشکل‌های ویژه‌ی آنان توجه کافی نمی‌کنند و واکنش‌های افراطی و تند نشان می‌دهند. چه‌بسا یک یا دو برخورد نسنجیده و ناصواب برای همیشه جوانان را از مسجدها و عرصه‌ی تربیت دینی دور کند. آنان که منادیان و ناشران فرهنگ نمازند، باید راه‌های ارتباط با جوانان را شناسایی کنند، از روش‌های کارآمد استفاده کنند، خود را جای جوان بگذارند و از او توقع بیش‌ازحد نداشته باشند. خوشبختانه دین واقع‌بین اسلام به نکته‌های دقیقی پرداخته که بسیار کارگشاست. روزی امام علی (علیه‌السلام) با خدمتکارش، قنبر، برای خرید لباس به بازار رفتند و دو پیراهن خریدند؛ یکی دودرهمی و دیگری سه‌درهمی. امام (علیه‌السلام) پیراهن سه‌درهمی را به قنبر دادند. قنبر گفت: شما به آن سزاوارترید؛ چون بالای منبر می‌روید و خطبه می‌خوانید. امام (علیه‌السلام) پاسخ دادند: تو جوان هستی و میل جوانی داری. در این حدیث امام (علیه‌السلام) به همگان درس داده است که جوان را درک کنند و روحیه‌ی او را در نظر بگیرند.^۲

۲. انعطاف‌پذیری

همدلی بدون انعطاف‌پذیری ممکن نیست. جوان، به حکم جوان‌بودن، در معرض خطا و لغزش است. از این رو، امام علی (علیه‌السلام) می‌فرماید: «جَهْلُ الشَّبَابِ مَعْدُورٌ وَ عِلْمُهُ مَحْقُورٌ»^۳، نادانی جوان غیرقابل ملامت و علم او محدود و اندک است. خداوند به پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله) می‌فرماید: «وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانْفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ»^۴، اگر سخت‌دل و ترش‌روی بودی همه از تو پراکنده می‌شدند.

^۲ پند تاریخ ۱۹/۳ - ۲۰؛ به نقل از: بحارالانوار ۵۰۰/۹

^۳ غرر الحکم و درر الکلم / ۳۳۹ / ۵۲ ..... ص: ۳۳۹

^۴ سوره‌ی آل‌عمران، آیه‌ی ۱۵۹

مسئولان مسجدها باید با تحمل، بردباری و انعطاف‌پذیری با جوانان بزرگوارانه برخورد کنند و ارتباط عاطفی را بر ارتباط دستوری و خشک مقدم کنند. روانشناسان معتقدند نخستین امری که بر اثر پیوندهای معنوی یا دوستی می‌شکند محبت است که مستقل و فراگیر است.

۳. جوان‌گرایی

به‌طور معمول، پذیرش جوان از طریق جوانی دیگر بهتر و زودتر است. به‌دلیل نزدیک‌بودن جهان احساسی و عاطفی، دو جوان سریع‌تر تفاهم پیدا می‌کنند. در حال حاضر، ائمه‌ی جماعت بسیاری از مسجدها کهنسال هستند و با دنیای جوان بیگانه‌اند. هرچند در این میان، پیران خوش‌اندیش و جوان‌دلی وجود دارد که توانایی بسیار خوبی در جذب جوانان دارند؛ اما باید در مسجدها به جوان‌گرایی برسیم.

بعضی از جوانان به‌دلیل ارتباط برقرار نکردن با امام جماعت سالمند به نماز جماعت و مسجد نمی‌روند و تجربه نشان داده است که امام جماعت جوان و پرشور در جذب جوانان موفق‌تر بوده است. لازم است در سیستم مدیریتی مسجدها تحولی به وقوع بپیوندد و فرهنگ جوان‌گرایی در اداره‌ی مسجدها نهادینه شود و جوانان، در کنار سالمندان، در هیئت امنای مسجدها جا داشته باشند.

زیباسازی مسجدها

یکی از راه‌های استحکام پیوند جوانان با مسجد، زیباکردن کانون‌های دینی و مسجدهاست. مسجدها (صحن، محراب، فضا، دیوارها و غیره) باید آراسته و جوان‌پسند باشد و در آن‌ها از جاذبه‌های هنری و علمی استفاده شود. پاکیزگی، طراوت و زیبایی مسجد در جذب جوانان بسیار مؤثر است. بعضی از دانش‌آموزان بوی بد، فضای تنگ نمازخانه، فرش‌ها و موکت‌های آلوده را عامل بی‌رغبتی شان به نماز می‌دانند.

۴. فعال‌کردن مسجدها

برای حضور جوانان در مسجد لازم است آنجا را از انحصار نماز خارج کنیم. جوان فعال و پرشور است و دنبال کانونی فراگیر و خودجوش می‌گردد. مطالعه‌ی عنصر نبوی نشان می‌دهد که مسجد پایگاه تصمیم‌گیری اجتماعی، سیاسی، عبادی و فرهنگی بوده است. در این صورت، مسجد مجتمعی است که جوانان را با سلیقه‌های مختلف در خود جمع کرده است. یکی از دلایل‌هایی که در دوران دفاع مقدس شاهد حضور چشمگیر جوانان در مسجدها بودیم، فعال‌بودن در زمینه‌های عبادی، نظامی و فرهنگی بوده است.

۵. بهبود شیوه‌های پیام‌رسانی دینی

متأسفانه در روش‌های تبلیغی و جذب جوانان، بیشتر از روش‌های کلیشه‌ای، تکراری و مستقیم استفاده می‌کنیم که در بی‌علاقگی و گریز جوانان از نماز جماعت مؤثر است. در برخی تحقیق‌ها، به‌ویژه تحقیق‌هایی که در آموزش و پرورش انجام شده است، یکی از دلایل‌های گریز دانش‌آموزان از نماز جماعت سخنرانی‌های

طولانی و تکراری مطرح شده است. پرگویی، مکررگویی و ارتباط مستقیم دستوری باعث دلزدگی و دین‌گریزی جوانان می‌شود. در نظرسنجی‌ای از دانش‌آموزان درباره‌ی منبع‌های کسب اطلاعات درباره‌ی زندگی امام علی (علیه‌السلام)، سریال امام علی (علیه‌السلام) بیشترین نمره و سخنان روحانیان کمترین نمره را گرفتند. این موضوع نگرش منفی جوانان به روش متعارف تبلیغ دینی را می‌رساند و ثابت می‌کند دانش‌آموزان حوصله و علاقه‌ی کمتری به شنیدن سخنان یا خواندن مطلب دارند.

بی‌شک، منبر و وعظ یکی از شیوه‌های اصیل و مؤثر تبلیغ دینی است؛ ولی آیا این روش در همه‌جا و برای همه‌ی قشرهای جامعه مفید است؟ آیا ائمه‌ی جماعت مسجدها، به غیر از سخنرانی، روش دیگری را آزموده‌اند؟ با توجه به تجربه‌های سودمند مبلغان، در سال‌های اخیر، در گفتگوی مستقیم دونفری - تبلیغ چهره‌به‌چهره - و رفیق‌شدن و اظهار همدردی با نسل جوان، وقت آن رسیده است که در سطح وسیع از این تجربه‌ی ارزشمند استفاده کنیم. ائمه‌ی جماعت مسجدها باید روش ابتکاری اتخاذ کنند و مجلس‌های خانگی، به صورت پرسش و پاسخ و هدایت غیرمستقیم، برگزار کنند. یکی از رمزهای موفقیت روحانیان در سال‌های دفاع مقدس، همین امر بود. روحانی با رزمندگان نشست و برخاست داشت، در کنار آنان غذا می‌خورد و استراحت می‌کرد، در غم و شادی‌های آنان شریک بود و از میهن اسلامی دفاع می‌کرد و هنگام نماز عبادت می‌کرد؛ به همین دلیل رزمندگان به محض شنیدن صدای اذان، با رغبت و عشق، به نمازخانه‌ها می‌رفتند و ندای وحدت سر می‌دادند.

۶. عمل‌گرایی

رابطه‌ی جوان با مسجد تا حد زیادی به نوع برخورد و رفتار امام جماعت و الگوهای جامعه بستگی دارد. جوانان حساس هستند و با دیدن فاصله بین گفتار و عمل در جامعه، زمینه‌ی گریزشان فراهم می‌شود. آن‌ها نمی‌توانند به‌طور عمیق تحلیل کنند؛ از این رو زود قضاوت می‌کنند و حکم صادر می‌کنند. نبود هماهنگی میان قول و فعل پند مرییان را بی‌اعتبار می‌کند.

سعدیا گر چه سخندان و مصالح‌گویی

به عمل کار برآید به سخندانی نیست

فرزندان ما بیش از آنکه به گفتار ما نگاه کنند، اعمال ما را زیر نظر می‌گیرند؛ همان‌گونه که گفته‌اند: بچه‌های ما آن‌گونه می‌شوند که ما هستیم، نه آن‌گونه که می‌خواهیم باشیم. یکی از پیامدهای تضاد در گفتار و رفتار مبلغان دینی و متصدیان امور مسجدها، ایجاد تنفر در جوانان است. در روانشناسی ثابت شده است که بخش زیادی از یادگیری انسان از راه چشم است. استاد مطهری می‌گوید: هیچ‌چیز بشر را بیشتر از عمل تحت تأثیر قرار نمی‌دهد. شما می‌بینید مردم از انبیا و اولیا زیاد پیروی می‌کنند؛ ولی از حکما و فلاسفه آن‌قدر پیروی

نمی‌کنند، چرا؟ برای اینکه فلاسفه فقط می‌گویند، فقط مکتب دارند، فقط تئوری می‌دهند و...؛ ولی انبیا و اولیا تنها تئوری و فرضیه ندارند؛ عمل هم دارند. به آنچه می‌گویند، اول عمل می‌کنند. حتی این طور نیست که اول بگویند، بعد عمل کنند؛ اول عمل می‌کنند، بعد می‌گویند. وقتی انسان بعد از آنکه خودش عمل کرد، بعد گفت آن گفته اثرش چند برابر است.

۷. پاسخگویی به پرسش‌های دینی جوانان

یکی از راه‌های استحکام پیوند مسجد و جوان، رفع نیاز فکری و معنوی اوست. جوانان ذهن خلاق و جستجوگری دارند و همواره به دنبال کشف حقیقت، حل مسائل و پاسخگویی به شبهه‌ها هستند. علاوه بر آن، امروز شبهه‌افکنی در حوزه‌ی فرهنگی دینی یکی از پرخطرترین جلوه‌های تهاجم فرهنگی است. به قول استاد مطهری، این شبهه‌ها گذرگاه خوبی هستند؛ اما پاسخ‌دادن به آن‌ها موجب تزلزل در عقیده و اندیشه‌های دینی می‌شود و پایه‌های تربیت دینی را سست می‌کند. اگر جوان احساس کند که مسجد محلی برای پاسخگویی به سؤال‌های اوست و در آن شخصیت ارزشمند و فرهیخته‌ای است که درد او را درک می‌کند، خواه‌ناخواه به سمت او متمایل می‌شود و دیگران را نیز با خود همراه می‌کند. استاد مطهری می‌گوید: ما امروز از این نسل گله داریم که چرا با قرآن آشنا نیست؟ چرا در مدرسه‌ها قرآن یاد نمی‌گیرند؟ حتی به دانشگاه هم که می‌روند، از خواندن قرآن عاجزند. البته جای تأسف است که این طور است؛ اما باید از خودمان پرسیم ما تاکنون چه اقدامی در این راه کرده‌ایم؟ آیا با همین فقه و قرآنی که در مدرسه‌ها است توقع داریم نسل جوان با قرآن آشنایی کامل پیدا کند؟ قرآن از مؤمنان می‌خواهد که سخنانشان محکم و استوار باشد: «لَيَقُولُوا قَوْلًا سَدِيدًا»^۵. این نکته که سخنان مری باید همچون سدی محکم جلوی موج‌های مختلف مقاوم باشد، در تربیت دینی و جذب جوانان بسیار مهم است.

۸. پیوند مسجد با زندگی جوان

اگر مسجدها از خاصیت تک‌بعدی (معنوی‌گرایی) به چندبعدی شدن سوق داده شوند و گام‌هایی عملی در جهت رفع نیازهای فردی و اجتماعی نسل جوان بردارند، به‌طور قطع در جذب جوانان موفق خواهند بود. وجود برخی مشکل‌ها زمینه‌ساز انحراف و بی‌رغبتی به دین یا کانون‌های دینی است. بیکاری، ازدواج نکردن و مشکل‌های معیشتی زمینه‌ی دین‌گریزی و سستی نسل جوان است. چگونه می‌توان از جوانی که در آتش غریزه‌ی جنسی می‌سوزد، بر اثر بیکاری به آینده ناامید شده است و جایی برای حل مشکل‌های خود نمی‌یابد، انتظار رغبت به نماز و دین‌مداری داشت؟ دین‌خردگرا و حکمت‌مدار اسلام، در کنار مسائل معنوی، به مسائل مادی و اقتصادی نیز توجه می‌کند و فقر را مایه‌ی کفر می‌داند. پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله) فرموده است: «كَادَ الْفَقْرُ أَنْ

^۵ سوره‌ی النساء، آیه‌ی ۹

يَكُونُ كُفْرًا»^۶ رهبران دینی و الگوهای جامعه باید خود را با مشکل‌های جوانان درگیر کنند و درحداً امکان در حل آن‌ها بکوشند تا از این طریق پیوند عاطفی برقرار کنند. مردم به کسی دل می‌دهند که با دردشان آشنا باشد و در راه خدمت به آن‌ها کوشش کند. در این راستا، پیشنهاد می‌شود تا در مسجدها ستاد رفع مشکل‌های جوانان تأسیس شود و معتمدان محل در ساماندهی معیشت جوانان، کاریابی، آسان‌کردن ازدواج و غیره مشارکت کنند.

بخش سوم: حضور زنان در مسجدها

باتوجه به اینکه زنان نیمی از جمعیت جامعه را تشکیل می‌دهند، بدیهی است نقش آنان در عرصه‌های مختلف خدماتی، اجتماعی، تعلیم و تربیت و به‌خصوص تحکیم خانواده بسیار مهم است. باید به این نکته توجه کرد که اگر حضور زنان در جامعه درست هدایت نشود، کنترل‌شده نباشد و در حدود موازین و شئون اسلامی نباشد، پیامدهای ناگواری همراه خواهد داشت. حضور زنان، بعد از ظهور اسلام، چشمگیر بوده است و با مطالعه‌ی تاریخ می‌توان این حضور را دریافت. تولد اسلام باعث حضور زنان در عرصه‌ی جامعه، به‌خصوص مسجدها، شد. با وجود اینکه حضرت خدیجه (سلام‌الله‌علیها) تمکن مالی خوبی داشت، همواره در کنار پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله) و در همه‌ی عرصه‌های اجتماعی، سیاسی و اقتصادی حضور داشت. نقش این زن در محاصره‌ی اقتصادی شعب ابی‌طالب نشان‌دهنده حضور فعال ایشان در همه‌ی عرصه‌هاست.

هیچ‌گاه دیده نشده است که پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله) سخنی درباره‌ی منع حضور زنان در مسجدها و عرصه‌های اجتماعی زده باشد. سخن‌نگفتن رسول خدا (صلی‌الله‌علیه‌وآله) در این زمینه، خود بهترین گواه بر استحباب حضور زنان در عرصه‌های مختلف زندگی است. زمانی عده‌ای از زنان نزد پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله) رفتند و گفتند: شما به مردان مطالبی می‌گویید که ما از شنیدن آن‌ها محرومیم. پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله) دستور دادند کسانی که علاقمند هستند سخنان ایشان را بشنوند، در محلی جمع شوند و آن حضرت خود مطلب‌های مورد نیاز زندگی و احکام اسلامی را به آن‌ها می‌گفتند. این امر نشان می‌دهد که رسول خدا (صلی‌الله‌علیه‌وآله) به ارتقای فکری و آشنایی زنان با مسائل دینی اهمیت می‌دادند. در قرآن نیز یک سوره (نساء) به نام زن نازل شده است و در آن بیش از ۲۰۰ آیه در خصوص حکم‌ها و حقوق زنان است؛ مرحله‌ی اول دختر بودن، مرحله‌ی دوم همسر بودن، مرحله‌ی سوم مادران بودن.

در پاسخ به این سؤال که حضور زن در عرصه‌های مختلف، به‌خصوص در مسجدها، چه اهمیتی دارد، باید گفت: حضور زنان در این مکان‌ها موجب ارتقاء آگاهی آنان می‌شود. زمانی که زنان جامعه با وظیفه‌های

^۶ الکافی (ط - الإسلامیة) / ج ۲ / ص : ۳۰۶

خود آشنا باشند و اختیارهای خود را بشناسند، نقش خود را بهتر ایفا می‌کنند. تازمانی که شخص به حقوق خود آشنا نباشد و تکلیف‌های خود را نداند، نمی‌تواند در جامعه‌ی خود تأثیر بگذارد. حضور زنان در مسجدها موجب ارتقای سطح آگاهی آنان می‌شود؛ چه از لحاظ حقوقی و چه از لحاظ اجتماعی. این آگاهی موجب می‌شود تا خانواده‌ها استحکام خوبی پیدا کنند و زنان نقش تربیتی خود را به بهترین شکل، در خانواده، ایفا کنند. سلامت جامعه در گروی حضور زنان در مسجدهاست. اگر می‌خواهیم سلامت خانواده و جامعه تضمین شود، باید حضور زنان را در مسجدها پررنگ‌تر کنیم. گسترش فعالیت‌های مسجدها درخصوص خواهران عامل جذب زنان به مسجدهاست.

فهرست منابع

۱. غررالاحکم، ج ۱، ص ۱۸۵.
  ۲. همان، ج ۴، ص ۳۲۹.
  ۳. وسائل الشیعه، ج ۷، ص ۱۶۸.
  ۴. محجه البیضاء، ج ۳، ص ۱۲۲.
  ۵. استاد مطهری، حماسه حسینی، ج ۲، ص ۱۰۱.
  ۶. بحارالانوار، ج ۱۰۰، ص ۹۳، چاپ بیروت.
  ۷. غررالاحکم، ج ۳، ص ۳۶۷.
  ۸. آل عمران(۳)، آیه ۱۵۹.
  ۹. دکتر محسنی، دکتر دادستان، روان شناسی رشد، ص ۱۵۳.
  ۱۰. طه، آیه ۸۸.
  ۱۱. پیوند، ش ۲۴۳، ص ۳۲.
  ۱۲. اصول کافی، ج ۱، ص ۴۴.
  ۱۳. نهج البلاغه، قصار ۷۰.
  ۱۴. استاد مطهری، ده گفتار، ص ۶۷.
  ۱۵. پیوند، شماره ۲۴۴، ص ۵۰.
  ۱۶. استاد مطهری، حماسه حسینی، ج ۲، ص ۱۰۶.
  ۱۷. استاد مطهری، ده گفتار، ص ۱۸۹.
  ۱۸. احزاب، آیه ۷۰.
  ۱۹. اصول کافی، ج ۲، ص ۳۱۰.
- منبع: مرکز رسیدگی به امور مساجد